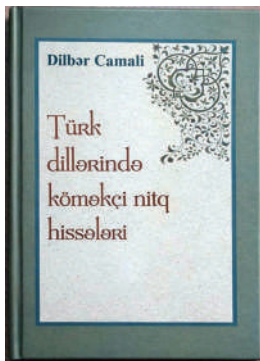

Türk dillərinin qrammatik sistemində köməkçi nitq hissələrinin yeri

AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun Türk dilləri şöbəsi bütün dövrlərdə dünya türkologiya elminə dəyərli töhfələr vermişdir. Müasir dövrümüzdə də Türk dilləri şöbəsi respublikamızda aparılan türkoloji araşdırmaların mərkəzində dayanır. Şöbənin əməkdaşları ölkəmizdə yaranan türkoloji ənənəni yaşatmağa və davam etdirməyə çalışırlar. Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Dilbər Vətən qızı Camalinin oxuculara təqdim etdiyi "Türk dillərində köməkçi nitq hissələri" əsəri də (Bakı: Elm və təhsil, 2025, 180 səh.) bu sahədəki sanballı tədqiqatlardandır.

Türkologiyanın aktual və daim mübahisə doğuran problemlərindən biri türk dillərində nitq hissələrinin təsnifatı, xüsusən də köməkçi nitq hissələrinin statusu, sayı, semantik-qrammatik xüsusiyyətləri və tarixi inkişaf yoludur. Bu baxımdan "Türk dillərində köməkçi nitq hissələri" adlı monoqrafiya türkoloji elmin mühüm və boşluq hissələrindən birini əhatə edən fundamental tədqiqat kimi diqqəti cəlb edir.

Müəllif monoqrafiyada müasir türk dillərində işlənən köməkçi nitq hissələrini yalnız sinxron baxımdan deyil, tarixi-müqayisəli aspektdə, qədim türk yazılı abidələrinin materialları əsasında araşdırmışdır. Monoqrafiyanın mühüm üstünlüklərindən biri köməkçi nitq hissələrinin tədqiqi tarixinin ardıcıl və əhatəli şəkildə təqdim edilməsidir.

Əsərin əsas bölmələrindən biri qədim türk yazılı abidələrində işlənən köməkçi nitq hissələrinin tədqiqinə həsr olunmuşdur. Müəllif göstərir ki, bağlayıcılar, qoşmalar və ədatlar qədim türk dilində artıq formalaşmış qrammatik vahidlər kimi çıxış etmiş, bir çox hallarda ilkin leksik mənalərini qismən və ya tam itirərək köməkçi funksiyaya keçmişlər.

Monoqrafiyada qoşmalar, ədatlar, bağlayıcılar, modal sözlər, nidalar, vokativ sözlər, təqlidi sözlər kimi köməkçi nitq hissələri əsas qruplar üzrə sistemli şəkildə tədqiq olunur: Hər bir qrup ayrıca bölmədə həm semantik-qrammatik, həm də funksional baxımdan təhlil edilir.

Monoqrafiyanın elmi yeniliyi ilk növbədə köməkçi nitq hissələrinin türk dilləri üzrə sistemli, tarixi-müqayisəli və funksional təhlilinin verilməsində özünü göstərir. Əsər yalnız nəzəri baxımdan deyil, tədris, leksikoqrafiya, tərcümə və dilin standartlaşdırılması baxımından da mühüm praktik əhəmiyyətə malikdir.

Nəticə hissəsində müəllif haqlı olaraq vurğulayır ki, köməkçi nitq hissələrinin öyrənilməsi türk dilləri arasındakı oxşar və fərqli cəhətlərin, eləcə də bu dillərin inkişaf istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsinə xidmət edir. Monoqrafiyanı oxuduqca müəllifin nə qədər geniş türkoloji biliyə malik olduğunun şahidi olursan. Dilbər Camali əsəri yazmamışdan öncə demək olar ki, bütün türk dillərindəki köməkçi nitq hissələrinin tədqiqi tarixini araşdırmış, eyni zamanda türk dillərində bu nitq hissələrinin fərqli cəhətlərin müqayisəli şəkildə öyrənmişdir.

Ölkəmizdə çox az sayda olan qədim türk dili mütəxəssislərindən biri kimi Dilbər Camalinin tədqiqatları əsasən Orxon-Yenisey abidələrinin araşdırılması üzərində cəmlənmişdir. Behs olunan monoqrafiyasında da müəllif hər bir köməkçi nitq hissəsinin qədim türk dilindəki işlənmə mövqeyini araşdırmışdır.

Dilbər Vətən qızı Camalinin "Türk dillərində köməkçi nitq hissələri" monoqrafiyası müasir türkoloji elmdə mühüm boşluğu dolduran, elmi sanballı və zəngin faktooloji bazası ilə seçilən fundamental tədqiqatdır. Əsər dilçi alimlər, türkologiya üzrə tədqiqatçılar, ali məktəblərin filologiya fakültələrinin tələbələri, magistrantlar və doktorantlar üçün etibarlı elmi mənbə olmaqla yanaşı, türk dillərinin qrammatik quruluşunun daha dərinləndirilməsinə xidmət edir.

Qətibə MAHMUDOVA

filologiya elmləri doktoru, dosent

Elnarə ƏLİYEVA

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent